

Radikal förnyelse

Av Olof Palme

John Strachey, bl. a. försvarsminister i labouregeringen efter kriget, har i en för några år sedan utgiven bok¹ skrivit en inträngande analys av den västerländska demokratins inverkan på den ekonomiska utvecklingen. Strachey ger begreppet demokrati en mycket vid tolkning. Demokratien är inte endast allmän rösträtt och ett representativt styrelseskick, föreningsrätt och framväxandet av fackföreningar och intresseorganisationer, yttranderätt och en fri debatt i press och radio. Demokratien är mycket mer än summan av dess särskilda institutioner. Dessa institutioner, med den spridning av makt och inflytande som de medför, skapar, om de fungerar effektivt, ett "climate of opinion" som genomsyrar samhället. Detta "klimat" har genomgripande ekonomiska konsekvenser. Det har bl. a. gjort det möjligt för de stora löntagargrupperna att tillförsäkra sig en skälig andel av ett växande produktionsresultat. Demokratien har inom relativt vida gränser avgjort fördelningen av varor och tjänster mellan enskilda och befolkningsgrupper.

Det följer därav att den västerländs-

ka demokratins framväxt helt förändrat de förutsättningar som 1800-talets stora tankebyggnader på det ekonomiska området utgick ifrån. Demokratien har visat sig vara en starkt dynamisk kraft i den sociala och ekonomiska utvecklingen. Den har därigenom upphävt en av de inneboende motsättningar som Karl Marx tillskrev det kapitalistiska systemet. Doktrinära marxister i kommunistländerna söker visserligen fortfarande bevisa hur löntagarna i de västliga demokratierna drabbas av en fortgående utarmning. Men de befinner sig långt från verkligheten.

Å andra sidan har demokratien starkt medverkat till att undergräva den klassiska ekonomins föreställningar om en ekonomisk naturlag, som, om den fick verka ostört, ständigt skulle anpassa de oräkneliga ekonomiska transaktionerna i samhället på bästa möjliga sätt. Det förekommer visserligen fortfarande skrifter och anföranden av såväl lärda teoretiker som det s. k. praktiska livets män där man inte viker en tum från den klassiska ekonomins trosvishet om den obegränsade marknadshushållningens välsignelse. Men de befinner sig lika långt från demokratins verklighet som marxismens dogmatiker.

Demokratins inflytande på den eko-

1. John Strachey: *Contemporary Capitalism*, 1956.

OLOF PALME

nomiska utvecklingen fick en dramatisk tillspetsning i början av 1930-talet, teoretiskt genom främst John Maynard Keynes ekonomiska arbeten, praktiskt genom den krispolitik som utarbetades och genomfördes av radikala partier i Europa och i Amerikas Förenta Stater.

Keynes skrev från borgerliga utgångspunkter. Arbetslösheten gjorde honom till kåttare. Men han kunde hävda att syftet var att rädda det kapitalistiska systemet genom att modifiera det. Allt som erfordrades var vissa generella åtgärder — underbalansering eller överbalansering av budgeten, allmänna arbeten, en jämnare inkomstfördelning etc. — i syfte att undvika de ständigt återkommande kriser som i så hög grad gav det kapitalistiska systemet sin prägel.

DET ÄR förklarligt om doktrinära marxister sökte avfärda Keynes förslag som skenlösningar. Men den skarpaste kritiken mot Keynes kom från dem som delade hans borgerliga samhällsuppfattning. Ty utgångspunkten för Keynes var att det kapitalistiska systemet inte var automatiskt självreglerande. För att fungera erfordrade systemet en medveten reglering och kontroll. Det var den demokratiskt styrda statsmakten som måste bära ansvaret för denna reglering och vidtaga de generella åtgärder som var nödvändiga. Därmed riktade Keynes emellertid en förödande kritik mot själva grundvalen för den klassiska ekonomin och mot det privata näringslivets föreställningar om en skarp skilljelinje mellan politik och ekonomi och om skadan av varje statlig inblandning i det ekonomiska livet. Om man erkände

att arbetslöshet, social otrygghet och väldiga inkomstklyftor inte var en nödvändig om än beklaglig följd av ekonomiska naturlagar, om man vidare erkände att det var både nödvändigt och möjligt att styra ekonomin i enlighet med folkmajoritetens i val uttryckta önskemål, föreföll fältet vara upprivet för en fortgående statlig interventivism. Än mer än Keynes förslag i sig fruktade man måhända deras konsekvenser.

Keynes recept för att avskaffa kapitalismens kriser vann sålunda föga gensvar hos konservativa regimer. De sakskäl han kunde anföra syntes väga lätt i jämförelse med de konservativas ideologiska hämningar. Hans recept avvisades, med stöd av flertalet auktoriteter på den ekonomiska vetenskapens område, som osunt, farligt, skadligt.

För radikala rörelser låg det annorlunda till. Det kan t. o. m. hävdas att det i hög grad var de radikala politikerna som stimulerade fram den nya ekonomin. Karl-Gustav Landgren har i sin doktorsavhandling visat att det i England var Lloyd George's liberaler som tog initiativet till de seminarier och skrifter i arbetslöshetsfrågan, där Keynes först utvecklade sina teorier. I Sverige var det Ernst Wigforss som, medan den ekonomiska vetenskapen fortfarande sysslade med traditionella löneteorier osv., tillägnade sig den nya ekonomin och formade den i ett praktiskt program.

För politikerna var den allt överskuggande uppgiften att avskaffa arbetslöshet och nöd. Det tedde sig för dem uppenbart oförnuftigt med ett ekonomiskt system där viktiga produktions-

RADIKAL FÖRNYELSE

resurser stod outnyttjade samtidigt som människorna led nöd. De sökte efter metoder att förverkliga sitt mål. Denna politikernas klara målinriktning hjälpte ekonomerna ur den trollkrets av föråldrade teorier som höll dem fångna.

DE metoder Keynes föreslog syntes erbjuda en möjlighet att nå fram till drägligare villkor för människorna. För socialdemokratin erbjöd de ett alternativ till övertagandet av produktionsmedlen som hade den obestriddiga fördelen att det omedelbart kunde förverkligas och leda till praktiska resultat. Den föreslagna handlingslinjen stod också helt i samklang med socialdemokraternas starka betoning av det demokratiskt styrda samhällets uppgifter och ansvar. Men det framgår av de engelska liberalernas insatser att den i och för sig även kunde förenas med en liberalism, som bröt mot en äldre doktrin. I Sverige — det första land där den nya ekonomin kom att tillämpas i mera betydande omfattning — blev det socialdemokraterna, med Ernst Wigforss som främste inspiratör, som tog ledningen och genom uppgörelsen med bondeförbundet skapade de politiska förutsättningarna för handling, medan dåtidens höger och folkparti stod handfallna. I USA medförde Roosevelts New-Deal en politisk förnyelse av genomgripande betydelse för den västerländska demokratin.

Sålunda kom en borgerlig ekonom med förnuftsskäl fram till att en modifiering av marknadshushållningen och en utvidgning av det demokratiska samhällets handlingsmöjligheter var nödvändig för att bemästra kapitalismens kris. Radikala rörelser kunde med ut-

gångspunkt från sina värderingar och sina klart formulerade politiska mål engagera sig för hans förslag. Den politiska viljan och det på demokratisk väg vunna inflytandet gav möjlighet till praktisk handling. Så lades grunden till en genomgripande förändring av samhället.

Från radikalismens seger till reaktion

Det som på 30-talet var nytt och omstritt, blev efter kriget grundvalen för politiken. Krigsårens erfarenheter skänkte tilltro till demokratins förmåga att samla nationens krafter. Under efterkrigstiden kom det stora genombrottet. De första efterkrigsåren medförde att radikala regimer i de västliga demokratierna genomförde ett brett upplagt reformprogram med full sysselsättning och social trygghet som riktpunkt. Labour-regeringarna i England, Australien och Nya Zeeland, de skandinaviska ländernas socialdemokratiska partier, center — vänster-regeringarna i Frankrike och Trumans Fair-Deal-regim i USA uppvisade visserligen betydande nyanser i sin praktiska politik och i sin ideologiska bakgrund. Men de förenades i en gemensam strävan att definitivt avskaffa mellankrigsårens arbetslöshet och nöd och i insikten om att detta endast var möjligt genom en ökning av den demokratiskt styrda statsmaktens inflytande och handlingsmöjligheter.

Under trycket av vänster-regimernas påtagliga framgångar skedde så småningom en genomgripande omprövning av de konservativa partiernas politiska inriktning, med det engelska högerpar-

OLOF PALME

tiet som inspiratör och vägledare. Den medförde som främsta resultat att dessa partier accepterade en aktiv konjunkturpolitik och socialpolitik. Man kan visserligen diskutera i vad mån denna omsvängning motsvaras av en teoretisk insikt och övertygelse. Det är lätt att plocka fram uttalanden av framstående företagsledare och högerpolitiker runt om i världen som ger uttryck åt en 100-procentig anslutning till den klassiska ekonomins föreställningsvärld. På hemmaplan har vi de senaste åren upplevt hur högerledaren Hjalmarson har åkt slänggunga i konjunkturcykeln. I uppåtgående konjunkturer, med krav på stram finanspolitik, har han med stor emfas utlagt hur stor överbeskattningen varit per minut och timme. I nedåtgående konjunkturer, då en ökad upplåning varit klart motiverad, har han med lika stor trovissighet redogjort för hur mycket statsskulden ökat per timme och minut. Det är också uppenbart att den ideologiska belastningen från ett tidigare skede haft återverkningar på viljan att i praktiken bedriva konjunkturpolitik. Den republikanska regimen i USA har under senare år, i den balanserade budgetens och det fria näringslivets och prisstabilitetens namn, låtit en arbetslöshet bestå som svensk socialdemokrati aldrig skulle acceptera. En av president Eisenhowers medarbetare, Howard Pyle sa för några år sedan inför arbetslösa bilarbetare i Detroit: "The right to suffer is one of the joys of a free economy." Det var ett politiskt klavertramp med påtagliga ideologiska undertoner.

DET väsentliga är likväl att konservativa partier världen över klart insåg att ett

återupplivande av mellankrigstidens massarbetslöshet och sociala nöd för stora befolkningsgrupper ofelbart skulle medföra politisk katastrof för varje högerriktning.

Förutsättningen för politisk framgång var i stället att man lovade väljarna sysselsättning och social trygghet och var beredd att ta de praktiska konsekvenserna därav. I Sverige fick denna syn sitt kanske mest påtagliga uttryck i professor Ohlins uttalande inför Reklamförbundet år 1947, präglad av nykter realism och bittert tillbakablickande från en man som varit en av den nya ekonomins vägröjare i Sverige. "Gynnar man de socialistiska propagandisterna och teoretikerna till den milda grad, att man låter dem lägga beslag på konjunkturpolitiken och socialpolitiken — och det gjorde man tyvärr i mycket stor utsträckning i början på 1930-talet — skall man inte vara förvånad över att en massa människor stöda socialisterna, fastän de inte själva äro socialister."

Konservatismen kunde nu frigöra sig från det förgångnas mest svårartade misstag till en ny politisk och ideologisk offensiv. Man anslöt sig i varje fall formellt till kravet på hög sysselsättning. Man lovade viss social trygghet — grundtrygghet eller minimistandard som det så småningom kom att heta. Så långt fick samhällets ansvar sträcka sig. Men därutöver skulle marknadshushållningen få råda. Statens verksamhet skulle begränsas, regleringar avskaffas, statsutgifterna beskäras och skatterna sänkas. Vardagsmänniskan skulle stå på egna ben.

Det skall inte förnekas, att en politik

RADIKAL FÖRNYELSE

med denna inriktning — för en tid — hade en påtaglig genomslagskraft. Mellankrigstidens förödmjukelser och sociala orättfärdighet hade bränt sig fast i människornas minne. Men nu lovade alla partier att åtminstone garantera livets nödtröft. Det var ett stort framsteg och för många av dem som varit vana vid otrygghet tedde det sig till en början knappast rimligt att begära mer. Samtidigt steg levnadsstandarden snabbt i alla industriländer. Befolkningsgrupper som i generationer levat i yttersta fattigdom såg nya lockande konsumtionsmöjligheter, en ny valfrihet komma inom räckhåll. Det var lätt att tro att den som starkast lovade ytterligare ökad konsumtion i nuet stod i förbund med friheten. Det lättaste sättet att förespegla ökad privat konsumtion var krav på sänkta skatter. Samtidigt kunde de konservativa utnyttja missnöjet med de regleringar och den allmänna återhållsamhet som var oundviklig under kriget och den första efterkrigstiden och missnöjet med de påfrestningar som mötte i den fulla sysselsättningens ekonomi. Mellankrigstidens svårigheter hade skapats av stagnation och stillastående. De nya svårigheterna drevs fram av den mycket snabba framstegstakten i ekonomin, det var växandets svårigheter. Men i propagandan kunde en stram ekonomisk politik lätt framställas som onödig återhållsamhet och njugghet från samhällets sida.

SAMTIDIGT upplevde radikalismen något av en kris. Orsakerna är komplicerade och mångsidiga och kan endast antydans i sammanfattning. Atomåldern och det kalla kriget skapade fruktan och

osäkerhet inför framtiden, tveksamhet om möjligheterna att förverkliga djärva framtidsmål. Erfarenheten av människors möjlighet till ondska och förödelse, från Belsen och Auschwitz till de alltmer fruktansvärda förstörelsemedlen, kunde lätt undergräva den optimistiska tro på framsteg på förnuftets grund som är grundtonen i all radikalism. Det brutala förtryck av enskilda människor och folk och den pervertering av socialismens idéer som förekom i kommunistländerna — och hängivet försvarades av kommunistpartierna i väster — kunde försvaga radikalismen redan därigenom att så stor del av dess krafter fick ägnas åt att målmedvetet bekämpa diktaturens anhängare. Det skapade också jordmån för en antikommunistisk hysteri med klart irrationella drag, för vilken Mc Carthyismen var det främsta uttrycket. Det är betecknande för det andliga klimatet att en ansedd brittisk tidskrift i mitten på 50-talet kunde ge ut ett specialnummer, som spände över ett brett register av vetenskap, kultur och politik, under samlingsrubriken: ”Revoltan mot förnuftet.”

Radikalismen mötte svårigheter även på det politiska området. Snabbare än de vågat hoppas hade vänsterpartierna genomfört stora delar av det program de gått ut i efterkrigstiden för att förverkliga. Den emotionella protest mot orättfärdighet och nöd som under 30-talet utgjort en mäktig radikal stimulans försvagades helt naturligt i ett samhälle med full sysselsättning och trygghet för livets nödtröft. Framför allt rädde inom många av dessa rörelser, som haft händerna fulla av efterkrigsårens hektiska reformarbete, en betydande osäkerhet

OLOF PALME

om de politiska framtidslinjerna. Ett uttryck för denna osäkerhet var den delvis utmärkt välskrivna *New Fabian Essays* med bidrag av Labour-partiets mest framstående teoretiker, som i början av 1950-talet utgavs i England. Författarnas analys är ofta briljant, men de konkreta förslagen till politisk handling till stor del vaga och konturlösa.

De politiska följdverkningarna uteblev inte. Omsvängningen kan dateras till 1950-talets första år. I England fälldes Labour-regeringen, likaså i Australien och Nya Zeeland. I Amerika gick Eisenhower och republikanerna triumferande fram trots att Adlai Stevenson med lysande våltalighet sökte fullfölja Roosevelts och Trumans politik. Danmark fick en borgerlig regering. Den starkt konservativa Adenauer-regimen i Västtyskland vann en brakande valseger. Det var egentligen endast i Norge och Sverige som de borgerliga misslyckades. En bidragande orsak härtill var säkert de borgerliga partiernas bestående splittring i dessa länder och deras oförmåga att forma ett hållbart och sammanhängande politiskt program. I Sverige skedde dock en omfördelning inom borgerligheten. Högern gick framåt med början 1952 på ett öppet formulerat reaktionärt program medan folkpartiets besynnerliga dubbelhet började mista sin dragningskraft.

Tendensen i de västliga demokratier är dock otvetydiga. Radikalismen hade gått segrande fram och tvingat reaktionära krafter till omprövning och återtåg. 1950-talets inbrott förde med sig betydande framgångar för denna nyfriserade politiska konservatism.

Nya krav bryter fram

Men samhället är dynamiskt. Teknikens och vetenskapens framsteg ställer samhälle och näringsliv inför ständigt nya problem. Den sociala och ekonomiska utvecklingen driver fram nya krav och förväntningar, väcker hos människorna nya drömmar och förhoppningar om en bättre framtid. De snabba förändringarna underlåter självfallet icke att påverka den politiska utvecklingen.

Det har på senare år tett sig som en självklar förutsättning för alla högerriktningar, liksom för den konservativa liberalism som exempelvis det svenska folkpartiet i huvudsak representerar, att en stigande levnadsstandard automatiskt verkar till förmån för konservativa riktningar. Radikalismen, säger man sig, har framgång i fattiga samhällen, där fattigdomens gissel driver människorna samman till solidaritet och gemenskap och där social orättfärdighet väcker revolt och protest. Men i välfärdssamhällen där standarden stiger, där allt fler blir tjänstemän, där allt fler skaffar bil, TV och egna hem, där allt fler både vill och kan "stå på egna ben" mister en radikalism som bygger på samverkan och likvärdighet sin slagkraft. I dessa samhällen, förutspår man, kommer människorna att dras åt höger. Det enskilda näringslivet och en effektiv marknadshushållning kan tillfredsställa den ökade efterfrågan på varor och tjänster som följer med bättre levnadsvillkor. Det skulle således finnas en påtaglig korrelation mellan stigande levnadsstandard och politisk framgång för konservatismen. I närmast jublande tonfall utlade sig professor Ohlin i en artikel i Vecko-

RADIKAL FÖRNYELSE

journalen 1956 — på grundval av fyra mandatförluster för socialdemokratin — om det konservativ-liberala millennium som nu tycks utbreda sig.

TEORIN kan låta bestickande. Det intressanta är emellertid, att det i hög grad just är den stigande levnadsstandarden och de tekniska framstegen som under senare år alltmer har visat att efterkrigstidens konservatism är otillräcklig och har ställts inför påtagliga svårigheter i sin praktiska politik.

Till en början har konservatismens efter kriget nyförvärvade formel för samhällets ansvar — konjunkturpolitik med generella metoder och socialpolitisk grundtrygghet — inte hållit måttet. Vid den senaste konjunkturedgången framgick det med önskvärd tydlighet att i det moderna, alltmer tekniskt utvecklade samhället måste kraven på sysselsättningspolitiken ställas avsevärt högre än tidigare. Gösta Rehn har med en lyckad formulering talat om övergången från arbetslöshetspolitik till arbetsmarknadspolitik. Den nya arbetsmarknadspolitik — med starkt ökad yrkesmässig och geografisk rörlighet, en intensifierad omskolning och vidareutbildning som riktmarke — kräver vidgad aktivitet och snabb handlingsberedskap från samhällets sida, i nära samverkan med näringslivet. Det finns inte skäl att här närmare gå in på denna arbetsmarknadspolitik, som bl. a. utförligt behandlats i denna tidskrift. Säkerligen kommer arbetsmarknadspolitik under 1960-talet att stå i centrum för intresset som en följd av bl. a. friare handel och snabba tekniska framsteg inom näringslivet. Den får ökad betydelse både för att värna de

stora löntagargruppernas trygghet och frihet i yrkesvalet och för att främja effektiviteten i näringslivet. Den besynnerliga brist på handlingskraft som man i Förenta staterna visar inför en bestående stor arbetslöshet och — på hemmaplan — den förvirrade diskussionen inom folkpartiet om arbetsmarknadsorganens allt för stora "makt" tyder på att man ännu inte kommit till insikt om arbetsmarknadspolitikens centrala roll i det moderna samhället. Man tenderar att använda samma argument mot statsinterventionism, som under 30-talet mötte den nya ekonomins förespråkare. I själva verket måste arbetsmarknadspolitik för den enskilde bli ett av 1960-talets stora, delvis nyvunna frihetsvärden.

MEN inte heller löftet om grundtrygghet var tillfyllest för att motsvara människornas önskemål. Allt eftersom levnadsstandarden steg var det fullt naturligt att människorna inte längre nöjde sig med trygghet för livets nödortft. De började ställa samma anspråk som länge varit självklara för de bättre situerade, nämligen garantier för en någorlunda bevarad levnadsnivå vid sjukdom, arbetsoförmåga, försörjarens frånfalle och vid pensionsålderns inträde. Dessa önskemål kunde mötas på ett rationellt och effektivt sätt genom samhällets medverkan. Så byggdes sjukförsäkringen, olycksfallsförsäkringen, yrkesskadeförsäkringen, moderskapsförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen och nu senast pensionsreformen upp med sikte på att ge förmåner som står i relation till människornas inkomster under aktivt förvärvsarbete. Striden i pensionsfrågan är ett belysande exempel på brytningen mellan gam-

OLOF PALME

malt och nytt. När våra borgerliga motståndare sökte förhindra den lagfästa pensionen genom att inbördes tävla om överbud på folkpensionerna försökte de helt enkelt utkämpa på nytt 1930-talets förlorade fältslag i 1950-talets samhälle.

KONSERVATISMENS politiska idégivare har emellertid felbedömt utvecklingen även på en annan punkt, med om möjligt ännu vidare konsekvenser. Marknadshushållningen visade sig icke kunna fungera på ett tillfredsställande sätt ens i sin modifierade form. Kritiken sattes in från olika håll, från delvis vitt skilda utgångspunkter.

Den berömde politiske kommentatorn Walter Lippman har, från en delvis mycket konservativ grundsyn, år efter år riktat bitande angrepp mot den härskande regimen i Förenta staterna för att den i sin strävan att begränsa statsutgifterna och sänka skatterna grovt har eftersatt nationens intressen och demokratis möjligheter att hävda sig. Den regering huvudsakligen bestående av framgångsrika affärsmän som tillträdde efter general Eisenhowers valseger 1952, satte, med utgångspunkt från sina ideologiska föreställningar, som främsta mål att beskära statens verksamhet och begränsa dess utgifter för olika ändamål. Det är Lippmans ständigt upprepade tes att denna politik — jämte strävan att bevara penningvärdet även med metoder som starkt hämmar framstegstakten — medfört att USA riskerar att komma starkt på efterkälken i den ekonomiska kapploppningen med Sovjetunionen. Följden blir anser han en allvarlig rubbning av maktbalansen till de västliga demokratiernas nackdel. Senast i en artikel i

Stockholm-Tidningen den 9 augusti 1960 hävdar Lippman att maktbalansen endast kan återställas genom "stora investeringar av kapital och arbete för ökade insatser på det militära, ekonomiska, vetenskapliga, pedagogiska och kulturella området". För att nå de mål han anser väsentliga tar han utan tvekan konsekvenserna i form av snabbt stigande statsutgifter och ökat samhällsinflytande.

FRÅN andra utgångspunkter har kritiken främst velat visa att konservativ politik icke överensstämmer med människornas önskemål i den stigande standardens samhälle. Den amerikanska ekonomen John Kenneth Galbraith har i sitt välkända arbete om "Överflödets samhälle", med utgångspunkt från amerikanska förhållanden, givit en analys av den brist på balans som i alla västerländska industrisamhällen råder i tillgången på, å ena sidan, de varor och tjänster som produceras och säljes av det privata näringslivet, å andra sidan, de varor och tjänster som endast samhället kan svara för. När levnadsstandarden stiger börjar människorna i allt högre grad efterfråga ting som ej kan erhållas på marknaden. Det är fråga om ting "som måste göras tillgängliga för alla om de skall göras tillgängliga för någon. De måste betalas kollektivt om man skall få dem alls." Det gäller vägar, gator, stadsplanering, skolor, forskning, sjuk- och hälsovård, etc.

Skälet till den svåra eftersläpningen som råder inom denna s. k. offentliga sektor är den överdrivna tron på marknadshushållningens överlägsenhet och den värdeskala i samhället som upphöjer det privata näringslivets produktion och

RADIKAL FÖRNYELSE

försäljning medan den offentliga sektorns åtgärder utsätts för omdömen som byråkrati, slöseri, utsugning av skattebetalarna etc., och i bästa fall betecknas som ett nödvändigt ont.

Resultatet är ett överflöd av varor med relativt begränsat marginellt värde för den enskilde, men producerade inom det enskilda näringslivet och försålda med en intensiv reklam samtidigt med svårartade brister inom de för den enskilde utomordentligt betydelsefulla områden som samhället bär ansvaret för. Prusbildningen på marknaden är inte något tillförlitligt mått på alla den enskildes önsknings. En kraftig utbyggnad av den offentliga sektorn framstår därför enligt Galbraith som en synnerligen viktig uppgift för att möta människornas önsknings i den stigande standardens samhälle.

Gailbraiths betydelse ligger väl främst i det han lyckades sammanfatta och på ett utomordentligt slagkraftigt sätt formulera tankegångar som alltmer började bryta fram i samhällsdebatten i olika länder. Den lilla programkrift "Framstegens politik" som förelades 1956 års socialdemokratiska partikongress — ett par år innan Galbraith publicerade sin analys — handlade t. ex. framför allt om sambandet mellan samhällets åtgärder och den enskildes möjligheter att tillfredsställa sina önsknings om en bättre framtid.

DET är kanske icke för djärvt att dra slutsatsen att vi vid 1960-talets ingång upplever ett brytningsskede av måhända samma genomgripande betydelse som när nya ekonomiska teorier och en ny ekonomisk politik med sikte på arbete

och trygghet bröt fram i mellankrigstidens samhälle.

Även nu riktas kritiken mot marknadshushållningens bristande effektivitet och bristande förmåga att lösa för människorna väsentliga uppgifter. Därför måste den demokratiskt styrda statsmakten erhalla ökade uppgifter och ett vidgat ansvar. Samhället måste engagera sig för en starkt expansiv basorganisation innefattande bl. a. forskning, utbildning, vägar och andra kommunikationer, kraftverk, sjukvård, bostadsförsörjning och samhällsplanering. Det är därvid inte, som de konservativa påstår, tal om att förkväva det fria näringslivet. Denna basorganisation är tvärtom en nödvändig förutsättning för en effektiv enskild och kooperativ företagsamhet. Det är heller inte, som högerriktningar gör gällande, frågan om att beröva den enskilda människan hennes fria konsumtionsval. Utan det gäller att anslå en del av folkhushållets växande resurser till att frambringa de nyttigheter människorna med särskild styrka efterfrågar.

Pendeln svänger

Parallellen med mellankrigstiden kan föras ytterligare ett steg. Liksom under mellankrigstiden har många kommentatorer med borgerlig samhällsuppfattning av förnuftsskäl kommit att förorda en politik av denna inriktning. De har hittills mött föga gensvar hos konservativa riktningar, som utmålade den offentliga sektorns tillväxt som ett hot mot den enskildes frihet och som sökt sin politiska framtid i löften om beskurna statsutgifter och sänkta skatter. Däremot står en politik som ger samhället möjligheter till

OLOF PALME

handling helt i samklang med den starkt positiva värdering av demokratisk samverkan och solidaritet som kännetecknar radikala partier, främst socialdemokraterna.

De politiska återverkningarna av denna nya situation är redan fullt skönjbara, bl. a. i form av en omprövning och anpassning även av högerriktningarnas politik. Man kan visserligen peka på Labours valnederlag hösten 1959 som ett bevis för motsatsen. Men den väsentliga orsaken till nederlaget var sannolikt den tragiska inre splittringen inom det brittiska arbetarpartiet. Det är inte möjligt, även om man formar ett slagkraftigt program, att på några korta månader innan ett val bygga upp ett förtroende bland väljarna som undergrävs genom årtal av uppslitande inre strider. Den friska framtidstro som påtagligt förde fram Labour under valkampanjens gång möttes vidare under slutskedet av de konservativas skarpt formulerade anklagelser mot Labour för att detta parti, genom samtida löften om skattesänkning, ej dragit de ekonomiska konsekvenserna av sina förslag. Det intryck av överbudspolitik, av svensk folkparti-modell, som detta påpekande skapade, skakade utan tvekan Labours ställning i väljarkåren och tog i hög grad udden av dess offensiv.

Det mest intressanta är emellertid vad som hände efter valet. Det förefaller som om den engelska högerregeringen efter valet i mycket hög grad övertagit sina motståndares program, på bekostnad av egna paroller. Det gäller inte bara kolonialpolitiken. De konservativa tycks också ha genomfört vissa av Labours skattepolitiska förslag. Regeringen Macmillan

har vidare lanserat en synnerligen aktiv samhällelig lokaliseringpolitik i syfte att stödja de industriellt eftersatta områdena i England. Det är heller inte längre tal om att sänka skatterna. Tvärtom har finansministern fått uppbära kritik även från konservativt håll för att han inte höjde skatterna tillräckligt våren 1960. I en ansedd liberal tidskrift har man med lätt förfäran konstaterat förekomsten av något som kallas "Macmillan Pink". Därmed avses att man skönjer en vänstervridning i den engelska regeringens politik även om färgen är blitt "skär". I den allmänna debatten i England koncentreras för övrigt kritiken i allt högre grad mot högerregeringens försummelser i utbyggnaden av den allmänna sektorn.

ÄNNU mera påtaglig är denna omsvängning i de politiska attityderna i Amerikas förenta stater. Det förefaller som om de båda partierna inför presidentvalet skulle tävla om att vara längst till vänster. Inom det republikanska partiet har New York-guvernören Nelson Rockefeller i klart Lippmansk anda gått till angrepp mot partiledningen för dess försummelser när det gäller att konstruktivt gripa sig an med det allmännas vidgade uppgifter. Hans kritik synes ha haft starkt inflytande på utformningen av det republikanska valprogrammet. Än större betydelse synes fruktan för demokraternas kritik ha haft. Enligt kommentarerna i pressen skulle en del republikaner, som av ideologiska motiv innerst inne djupt ogillar de nya signalerna, ha stött programmet endast därför att de bedömde detta som en oundgänglig förutsättning för en republikansk valseger. Med andra

RADIKAL FÖRNYELSE

ord sagt: Inte ens i Amerika anser man det längre möjligt att vinna majoritet vid valen på en högerpolitik.

Den demokratiska kandidaten Kennedy har å sin sida fört fram ett brett upplagt reformprogram. Det förefaller som om demokraterna ämnar koncentrera sin valkampanj på löften om en målmedveten utbyggnad av forskning, utbildning, sjukvård, bostadsförsörjning, vägar etc. Kennedy har därvid förklarat att han icke tvekar att "begära offer" av det amerikanska folket för att förverkliga den politik han anser nödvändig för den amerikanska nationen. Det är ett belysande tidens tecken att John Kenneth Galbraith, som den svenska högerpressen gjort energiska försök att nedvärdera, uppges jämte bl. a. Arthur Schlesinger och Rostow, vara en av den demokratiska kandidatens främsta ekonomiska rådgivare. Under flera år har Galbraith för övrigt stått i ledningen för demokraternas inrikespolitiska programkommitté.

ÅTERIGEN har emellertid Adlai Stevenson trätt i förgrunden. I en artikel i Life den 1 augusti 1960 går han till angrepp mot den amerikanska civilisation som har "supermarket" som sitt tempel och den kommersiella TV-reklamens visor som sin litan. Det ansikte som Amerika visar världen är bilden av "individen eller familjen som en enhet med hög konsumtion men med ett minimum av socialt ansvar — pappa dricker lycklig sitt favoritöl, mamma stryker drömskt mjuka klädesplagg nysköljda i ett underbart nytt syntetiskt tvättmedel, barnen ropar glatt från utegrillen efter den berömda steksåsen". Men alla dessa under-

bara ting medför ingen lösning av städernas förslumning, avskaffar inte bristen på lärare och skolor, motverkar inte de väldiga sjukvårdskostnaderna för den enskilde, konserverar inte nationens dyrbara resurser av land, vatten och vildmark osv. Kontrasten mellan privat överflöd och skriande fattigdom för det allmänna är alltför påtaglig för att kunna förnekas, menar Stevenson.

Stevenson ser dock med optimism emot framtiden. Han känner hur "en ny vitalitet växer fram, kanske begynnelsen av den traditionella svängningen i den politiska pendeln från privatintresse till ett medvetande om nationens vidare syften".

Den som nu talar till amerikanerna om deras sociala ansvar kommer att lyssnas till med större uppmärksamhet. "Jag tror att den gamla idén om Amerika och dess folkstyre som ett positivt instrument för vårt gemensamma väl nu skall vinna förnyad styrka efter alla billiga sarkasmer om 'byråkrati' och 'smyg-socialism'."

Det behöver inte närmare utföras att den anglosachisiska debatten rymmer den i dagens läge viktigaste skiljelinjen mellan socialdemokratien och de borgerliga partierna i svensk politik.

Slutsatsen blir sålunda att 1960-talets inbrott medfört en radikalismens förnyelse i de västliga demokratierna. Denna "nya vitalitet" innebär i första hand en större säkerhet om den praktiska politikens utformning, när det gäller att förverkliga radikala målsättningar. Det är en följd av de nya problemen och de nya krav som samhällsutvecklingen fört med sig. För att låna en fras av Lippman: "Nödvändigheten är innovationernas moder".